

ARCHÍVUM

MEGJEGYZÉSEK EGY FERENCZI-KÖZLÉSHEZ*Martényi Erzsébet*

Ferenczi Sándor 1929-ben teszi közzé, előszavával és záró megjegyzésével, egy betege önéletrajzát, Eisler Mihály József német nyelvű fordításában, „Aus der Kindheit eines Proletariermädchens [Egy proletárlány gyermekkorai]” címmel (Ferenczi, 1929a), több mint tíz évvel a fiatal lány öngyilkossága után. A dokumentum szárazon csak a lány által megírt gyermekkori önéletrajz közlésére szorítkozik, Ferenczi semmilyen tartalmi, értelmező kommentárt nem fűz hozzá. Az anyag az önéletrajz első része, a második rész elveszett. Hogy mi készíthette Ferenczit a dokumentum kései megjelentetésére, azt a kézirat születésének időszakát (1917) jellemző körülményeinek, illetve a közlésre kerülés körüli idők (1927–1928) eseményeinek kontextusában közelítem meg.

Ferenczinek a proletárlánnyal való kapcsolatára a Freuddal való levelezéséből is értesülhetünk. Az események időszakában Ferenczi katonaorvosként szolgál, a pápai garnizonból 1916 januárjában a Mária Valéria barakk-kórházba került, ahol munkája mellett délutánonként magánpraxisát folytatja, esténként pedig Gizella asszonynál vendégeskedik. Az 1917-es esztendő Ferenczinek a szakmai, analitikus és katonaorvosi karrier mellett Gizella asszonyhoz fűződő kapcsolatában a gyakori látogatások, együttlétek időszaka.

A proletárlány iránt fellobbanó hirtelen vágyai során ismétlődni látszik az Elma-affér, „egy nem egészen tiszta játék” (Erős, 2004) sok mozzanata egy fiatal nővel: a kezelések vállalása, megszakítása, Ferenczi érzelmi és szexuális involváltsága, ijedelmé, majd visszalépése az orvosi szerep mögé. De míg a polgárlány ebben a játékban egy életre szóló tapasztalatot szerez, addig a proletárlány utolsó reményét veszíti el és öngyilkosságba menekül (Roazen, 1997).

A két „csábító”, fiatal leány között érdekes párhuzam vonható. A polgárlány (Elma) kezelése során kirajzolódó neurózisának gyökere Freud szerint „az apjához fűződő rég elsüllyedt ragaszkodás...” (Erős, im. 109.), amit a pol-

gári értékrendben gyökerező pszichoanalízissel, orvosai hatékonyan kezelhetőnek vélték, bár egyikük sem dicsekedhet ezzel a kezeléssel. Elma valamilyen szinten mindkettejüket involválta saját élettörténetébe, ami után az orvosi szerep mögé bújás ugyanolyan valótlanná vált, mint maga a betegszerep. Elma ugyanis csalódása ellenére talált megoldást életére, és nem menekült sem betegségbe, sem öngyilkosságba, hanem egy (sikertelen) házasságba, aminek következményeit felnőtt módon vállalta. Freud feltételezése az apai ragaszkodásról, mely mögött nem talált igazán apai traumatizációt, talán csak a mindennapos apa-gyermek ragaszkodásnak tudható be, hiszen Gizella (Elma anyja) – Emanuel Bermant idézve – „Pálos Gézához, egy gyenge és passzív emberhez ment feleségül, aki szép lassan süketté vált” (Berman, 2003, 82.). A gyenge, önmagát nem vállaló, az orvosi szerep passzivitásába menekülő és Elma problémájára süketté váló Ferenczi talán valóban értelmezhető egy apai ismétlődés-ként, bár a későbbi élettörténet ismeretében ez mindkét részről egy kapcsolati veszteségnek is tűnik.

Ezzel szemben egy traumatizáló, igazán patogén apa olyan sérüléseket okoz leányának, amely a pszichoanalízis keretei között aligha kezelhető. A proletárlány kemény munkával keresett pénze nem elég a pszichoanalízisre, így szenvedései csak tovább erősödnek a felkínált, de nem kielégítő lehetőségek révén. A csábító fiatalásával való visszaélés pedig csak a kiszolgáltatottság traumatizációjának megoldhatatlanságát erősítette.

Elma kihívó szexualitása, bujasága a „proletárlány” esetében is felidéződik abban a néhány mondatban, amelyben Ferenczi egyáltalán kommentálja a lány történetét. „En azonban éppen a bizonytalankodás időszakát éltem G. asszonnyal – elvarázsolt az ifjúság és szeretetreméltóság – és egy csókra ragadtattam magam. [az Elma eset ismétlődése.]” (Ferenczi levele Freudhoz, 1917. dec. 19–20. in: Freud/Ferenczi, 2003, 123.).

Ferenczi Freudhoz írott önvallomásterű levelében a bűntudat érzésével küszködik, az eset szakmai problematikája háttérbe szorul, s a lány drámája kapcsán Ferenczi jobb rálátáshoz jut saját életének megoldatlan kérdéseire. „De az álmatlanság azt mutatja, tudattalanul vétkes vagyok ebben a halálesetben – bizonyos ösztönzések ismét sajnálni akarják, hogy az ifjúságot (Elmát, a testi gyümölcsöt, egyáltalán a gyermekáldást, és most megint ezt a lehetőséget) elúztam magamtól. Az is igaz ebben az esetben, hogy *kettős magatartásom* (végül is a fanatikus elutasítás, mint akkortájt az abortusz idején) az esetet – mely bizonyosan különben is halálra volt ítélve – nem befolyásolta kedvezően. – Bűnbánatom korábbi (megszolgált) bűnbánati érzések ismétlése.” (id. levél, in: uo. 124. [kiemelés *M.E.*]).

Azonban Ferenczi szakmai érdeklődésének későbbi vonalában is megtalálhatjuk ennek a két esetnek a nyomait. Az, hogy egy felnőtt szenvedéllyel reagál egy regresszív helyzetben levő másikra (mely helyzetben a gyengéd elfogadás adekvátabb lenne), a „nyelvezavar” alapja, mely komplikálja a helyzetet és

növeli a kiszolgáltatottságot. A kiszolgáltatottság elviselhetetlenségének gyökere pedig a gyermekkori tényleges traumák talajából táplálkozik, ami visszaköszön a trauma újraértelmezésében.

Ezzel összefüggésben érdemes megemlíteni, hogy Ferenczi egész életművét egyfajta kettősség jellemzi a női nemhez való viszonyában: a női szexualitás teljesen passzív jellegét hangsúlyozza, ugyanakkor elismeri a nők szexuális teljes értékűségét is (Pfitzner, 1995). Ebben a kontextusban értelmezhető a fiatalosnak és szépségnek tulajdonított aktív, női csábító szerep, melynek nem tud ellenállni, heves pozitív érzelmekkel (szenvedéllyel) reagál rá, majd a reálisra válás előli gyors visszalépés, kemény elutasítás („double bind helyzet” [Erős, i. m. 111.]) és menekülés az elfogadó, inkább anyai nő vállalása mögé.

De mi készítette Ferenczit 11 évvel később a lány önéletrajzának közlésére? Az élettörténeti események kontextusából csak annyit tartok fontosnak itt megjegyezni, hogy Ferenczi ebben a korszakban mind a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesületen belüli helyzetével (nem választják meg elnökök), mind a Horthy-Magyarországon zajló eseményekkel elégedetlen, mely utóbbi ok miatt többször is a Budapestről való távozás gondolatával foglalkozott. 1929-ben az oxfordi kongresszus két szempontból is fordulópont Ferenczi számára. Egyrészt nem választották meg a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület elnökének, ugyanakkor ezen a kongresszuson fejti ki azt a nézetét, hogy a neurózis kialakulásának eredeti freudi koncepciójához kell visszafordulni – szemben a fantáziákkal való foglalkozás előtérbe helyezésével – és a neurózisok hátterében valós gyermekkori traumákat, elsősorban a szülők ridegségét, vagy kegyetlenségét kell keresni. „...a rendellenes fejlődési irányok megteremtéséhez az első lökést mindig traumák, mindig exogén traumák előzik meg a neurotikus lelki irányzatok, például a lelkiismeret kialakulását is. Ennek értelmében egy analízist sem lehet befejezettnek tekinteni, legalábbis elméletben nem, amelynél nem sikerült a traumás emlékezési anyagig lehatolni.” (Ferenczi, 1930, 82.)

Ferenczi ebben az időszakban tesz közzé néhány nagyon fontos írást, így az 1927-es innsbrucki nemzetközi pszichoanalitikus kongresszusi előadását „Az analízis befejezésének problémája” (Ferenczi, 1928a), majd 1928-ban a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesületben elhangzott előadását „A pszichoanalitikus technika rugalmassága” (Ferenczi, 1928b) és „A nem kívánt gyermek és halálösztöne” (Ferenczi, 1929b) című írásokat.

A 20-as évek végén megjelenő publikációk azt jelzik, hogy Ferenczi ebben az időszakban technikai kérdések mellett mind inkább a trauma problematikájával foglalkozik. Ferenczi traumaelméletének alakulásával foglalkozó szerzők megjegyzik, hogy Ferenczit 1929-től kezdték foglalkoztatni a kisgyermekkori traumás események (Rand és Török, 1999). Felvetődik, hogy milyen szerepe volt Elisabeth Severnnek abban, hogy Ferenczi figyelme a gyermekkori traumák irányába terelődjön. Severn a kölcsönös analízissel történő kísérle-

tek során volt analízisben Ferenczinél (Myers, 1996), a 20-as évek közepe táján. Severn szerint „Ferenczi a traumára mint a neurózisok specifikus, és majdnem univerzális okára először az én esetemben lett figyelmes, melynek jelenlétét mélyen vizsgálva majdnem minden eseténél megtalálta.” (idézi Masson, 1984).

Kétségtelen, hogy Ferenczi mind a „Felnőttek gyermekanalízise”, mind „A relaxáció elve és a neokatarzis” című tanulmányában megemlíti Elisabeth Severn inspiratív szerepét a módszere továbbfejlesztésében.

1929 karácsonyán Freudnak írott levelében Ferenczi már azt írja, hogy igazán az foglalkoztatja, hogy „Minden olyan esetben, amelyben elég mélyre hatoltam, megtaláltam a betegség traumás-hisztériás gyökerét.” Ez bizonyítja, hogy Ferenczi érdeklődése a gyerekkori trauma iránt sokkal korábbi időszakra datálható, mint azt a közleményekből és kortársak beszámolóiból gondolhatnánk.

Az „Egy proletárlány gyermekkorá” az oxfordi „A pszichoanalitikus technika haladása” című előadás [„A relaxáció elve és a neokatharzis” (Ferenczi, 1930)] gondolati körébe tartozó igen korai, pontos adalék, és kapcsolódik az 1932-es wiesbadeni pszichoanalitikus kongresszuson elhangzott, nagy vihart kavarázó „A felnőttek szenvedélyei, és hatásuk a gyermekek karakter- és szexuális fejlődésére” című előadáshoz, amely később „Nyelvezavar a felnőttek és a gyermek között” címen jelent meg (Ferenczi, 1933). A „proletárlány” önéletrajzi írása egyben illusztrációként szolgál a hétköznapi traumák pszichopatológiájához, és a Freud–Ferenczi-levelezéssel összefüggésben vizsgálva bepillantást enged azokba a személyes kihívásokba és feldolgozási módokba, amelyek Ferenczi Sándor életútját végigkísérték.

IRODALOM

- BERMAN, EMANUEL (2003): Sándor, Gizella, Elma: Életrajzi utazás. *Thalassa*, 1: 69–98.
- ERŐS FERENC (2004): Nem egészen tiszta játék egy magyar lánnyal. Szexualitás, szerelem, nő szerep a Freud–Ferenczi-levelezés tükrében. In: Erős F. (szerk.): *Kultuszok a pszichoanalízis történetében. Egy Ferenczi monográfia vázlata*. Budapest: Józsvöveg könyvek, 105–125.
- FREUD, SIGMUND–FERENCZI SÁNDOR (2003): *Levelezés. II/2 kötet (1917–1919)*. (Szerk.: Eva Brabant és Ernst Flazeder.) Budapest: Thalassa Alapítvány–Pólya Kiadó.
- FERENCZI SÁNDOR (1900 [1999]): J. P. Möbius, „Ueber den physiologischen Schwachsinn des Weibes” [A nők fiziológiai gyengeelméjűségéről] (Recenzió). In: Mészáros Judit (szerk.): *Ferenczi Sándor: Fiatalkori írások*. Budapest: Osiris, 54–55.
- FERENCZI SÁNDOR (1928a [2000]): Az analízisek befejezésének problémája. In: *Ferenczi Sándor*. (Válogatta és sajtó alá rendezte: Erős Ferenc) Budapest: Új Mandátum, 111–116.
- FERENCZI SÁNDOR (1928b [1997]): A pszichoanalitikus technika rugalmassága. In: *Uő: Technikai írások*. Budapest: Animula, 57–70.

- FERENCZI SÁNDOR** (1929a): (Vorbericht und Schlußbemerkungen): Aus der Kindheit eines Proletariermädchens. *Zeitschrift für Psychoanalytische Pädagogik*. (3) 5–6: 141–172. Magyarul először a jelen számban: Egy proletárlány gyermekkora. (Előszó és Záró megjegyzések).
- FERENCZI SÁNDOR** (1929b [2000]): A nem kívánt gyermek és halálösztone. In: *Ferenczi Sándor*. (Válogatta és sajtó alá rendezte: Erős Ferenc) Budapest: Új Mandátum, 121–124.
- FERENCZI SÁNDOR** (1930 [1997]): A relaxáció elve és a neokatarzis. In: – -: *Technikai írások*. Budapest: Animula, 71–86.
- FERENCZI SÁNDOR** (1933 [1997]): Nyelvzavar a felnőttek és a gyermek között. (A gyengédség és a szenvedély nyelve). In: – -: *Technikai írások*. Budapest: Animula, 102–112.
- MASSON, J. M.** (1984): *The assault on truth. Freud's suppression of the seduction theory*. New York: Penguin Books, 164–166.
- MÖBIUS, P. J.** (1900): Über den physiologischen Schwachsinn des Weibes. *Slg. Abh. Nervenkrkh.* Volume 3, H. 3. Halle; 9th edition, 1908.
- MYERS, P.** (1996): Sándor Ferenczi and Patients' Perceptions of Analysis. *British Journal of Psychotherapy* 1996, 13(1); www.ejcpa.com/articles_and_essays/ferenczi_myersp.htm
- PFITZNER RUDOLF** (1995): Ferenczi a női szexualitásról. In: Lukács D (szerk): *Irányzatok és kutatások a mai magyar pszichoanalízisben*. (A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 1994 évi konferenciája) Budapest: Animula, 41–51.
- RAND MIKLÓS–TÖRÖK MÁRIA** (1999): A trauma problémája Freudnál és Ferenczinél. *Thalassa*, 1: 83–99.
- ROAZEN, P.** (1997): Elma Lauvrik, Ferenczi's Step-Daughter. *Journal of European Psychoanalysis*. Spring–Fall 1997. www.psychomedia.it/jep/pages/number5/roazen.htm